

ریشه‌های قرآنی و روایی تحلیل گفتمان شهادت در الهیات مقاومت

مصطفی سلیمانی اصل^۱، امیر داداشی^۲

۱- دکترای تخصصی، هیات علمی دانشگاه فرهنگیان ارومیه soleymaniasl1@gmail.com

۲- کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور مهاباد amirdadashresearch@gmail.com

خلاصه

این مطالعه به کاوش گفتمان شهادت در بستر الهیات مقاومت پرداخته و نقش آن را در تقویت استقامت علیه ظلم و استبداد بررسی می‌کند. پرسش اصلی پژوهش، چگونگی تبیین شهادت به‌عنوان گواهی الهی و محرک مقاومت در آیات قرآن و روایات اسلامی است. هدف، ارائه چارچوبی یکپارچه برای فهم ارتباط شهادت با الهیات مقاومت است. یافته‌ها با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کیفی در دو محور سامان یافته‌اند: مبانی قرآنی: (۱) شهادت جایگاهی رفیع در کنار پیامبران و صدیقین دارد و به‌عنوان معامله‌ای الهی با وعده بهشت، مشروعیت مقاومت را استوار می‌سازد؛ (۲) شهدا از حیات ابدی برخوردار بوده و با رزق و شادمانی الهی، الگویی برای پایداری ارائه می‌دهند؛ (۳) شهادت با آموزش گناهان و رستگاری همراه است و شهدا به‌عنوان گواهان حق، انسجام جامعه اسلامی را تقویت می‌کنند. مبانی روایی: (۱) شهادت، والاترین نوع مرگ و نماد پایبندی به عدالت الهی است که با فرهنگ عاشورا پیوند عمیقی دارد؛ (۲) شهدا از پادشاهایی چون بخشودگی گناهان، ایمنی از عذاب قبر و جایگاه بهشتی بهره‌مندند که انگیزه‌ایثار را تقویت می‌کند؛ (۳) شهدا با مقام شفاعت و نقش اجتماعی، همبستگی جوامع اسلامی را ارتقا داده و فرهنگ مقاومت را گسترش می‌دهند. این پژوهش با تأکید بر ارتباط شهادت و عاشورا، ابعاد اجتماعی مقاومت را روشن می‌سازد. نتایج نشان می‌دهد که شهادت، فراتر از ارزش معنوی، نیرویی تحول‌ساز برای تحقق عدالت و کرامت اسلامی است. پیشنهاد می‌شود مطالعات آتی به بررسی تطبیقی و تأثیر شهادت بر جنبش‌های نوین مقاومت متمرکز شوند.

کلمات کلیدی: الهیات مقاومت، گفتمان شهادت، ریشه‌های قرآنی، روایات اسلامی، فرهنگ عاشورایی

۱. مقدمه

مقاومت در فرهنگ اسلامی، مفهومی عمیقاً ریشه‌دار در اصول الهی است که بدون پشتوانه دینی قابل درک نیست. مقاومت به معنای ایستادگی در برابر روابط سلطه‌جویانه، از جمله اشغالگری، استعمار، یا تحمیل افکار و اعمال ناحق، از منظر اسلامی نه تنها یک حق، بلکه تکلیفی الهی تلقی می‌شود که هدف آن دفاع از دین، جامعه اسلامی، و ارزش‌های توحیدی است [۱]. این ایستادگی در قرآن کریم با تعبیری چون «فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ» (هود، ۱۱۲) به مفهوم استقامت در راه خدا اشاره دارد، که مبنای قرآنی مقاومت را تشکیل می‌دهد [۲]. الهیات مقاومت به‌عنوان یک حوزه نظری، بخشی از الهیات سیاسی است که با رویکردی ایمان‌جویانه به بررسی مقاومت از منظر دینی می‌پردازد و کنشی اجتماعی را در راستای تحقق عدالت و نفی ظلم ترویج می‌کند [۳]. این الهیات، مقاومت را به‌عنوان یک فعالیت ایمانی در نظر می‌گیرد که در بستر جامعه دینی شکل گرفته و با ارکان ایمان، همان‌گونه که امیرالمؤمنین (ع) ایمان را دارای ارکان چهارگانه‌ای می‌داند که به عمل منجر می‌شود، پیوند خورده است [۴]. بنابراین، الهیات مقاومت نه تنها به تبیین مبانی نظری مقاومت می‌پردازد، بلکه آن را به‌عنوان یک کنش عملی در برابر استبداد و استکبار، با اتکا به اصول توحیدی و اخلاقی، مشروعیت می‌بخشد. آیه ۲۵ سوره حدید («لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ... لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ») نیز بر این نکته تأکید دارد که قیام برای عدالت، مبنای الهی مقاومت است.

الهیات مقاومت بر پایه‌های متعددی استوار است که از جمله آن‌ها می‌توان به توحید، عدالت‌خواهی، و شهادت اشاره کرد. شهادت، به‌عنوان یکی از ارکان محوری این الهیات، نه تنها عملی فردی، بلکه بخشی از گفتمانی الهی است که از آیات قرآنی و روایات اسلامی نشأت می‌گیرد. شهادت در لغت به معنای «گواه» و در اصطلاح به کسی اطلاق می‌شود که در راه خدا و برای هدفی مقدس کشته شود، چنان‌که قرآن کریم در آیه ۱۶۹ سوره آل عمران می‌فرماید: «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ» [۵]. این آیه به صراحت حیات معنوی شهدا را تأیید کرده و شهادت را به‌عنوان صفتی از «حیات معقول» معرفی می‌کند که در آن، فرد برای رسیدن به جاذبه الهی و حیات طیبه جان خود را فدا می‌کند [۶]. گفتمان الهی شهادت، ریشه در تعالیم قرآنی و روایی دارد؛ به‌گونه‌ای که پیامبر اکرم (ص) شهادت را شریف‌ترین نوع مرگ («أَشْرَفُ الْمَوْتِ قَتْلُ الشَّهَادَةِ») و امام علی (ع) آن را گرامی‌ترین نوع مرگ («أَكْرَمُ الْمَوْتِ الْقَتْلُ») دانسته‌اند [۷]. این گفتمان، شهادت را به‌عنوان انگیزه‌ای برای مقاومت در برابر ظلم و استکبار برجسته می‌کند، چنان‌که در روایات آمده است که شهدا به دلیل ایمان و عمل در راه خدا، در نزد پروردگارشان از رزق و سعادت برخوردارند [۸]. بنابراین، شهادت در الهیات مقاومت، نه تنها یک پایان، بلکه آغازی برای حیات جاودانه و گواهی بر حقانیت مسیر مقاومت است.

مسئله اصلی این مقاله، بررسی گفتمان الهی شهادت در چارچوب الهیات مقاومت با تأکید بر مبانی قرآنی و روایی است. شهادت به‌عنوان یکی از پایه‌های محوری الهیات مقاومت، نقش کلیدی در مشروعیت‌بخشی و الهام‌بخشی به جنبش‌های مقاومتی در برابر نظام‌های سلطه و استکبار دارد. این مقاله به دنبال پاسخ به این پرسش است که چگونه آیات قرآنی و روایات اسلامی، مفهوم شهادت را به‌عنوان گواهی الهی بر حقانیت مقاومت تبیین کرده و چگونه این گفتمان در تقویت پایداری جوامع اسلامی در برابر ظلم مؤثر بوده است.

۲. مفاهیم

الف. الهیات مقاومت

الهیات مقاومت به‌عنوان یک حوزه نظری در چارچوب الهیات سیاسی، به بررسی مقاومت در برابر روابط سلطه‌جویانه از منظری ایمانی و دینی می‌پردازد و ریشه در اصول قرآنی و روایی اسلام دارد. مقاومت در قرآن کریم با مفاهیمی چون صبر (آل عمران، ۲۰۰)، استقامت (هود، ۱۱۲؛ شورا، ۱۵)، و ثبات قدم (بقره، ۲۵۰؛ آل عمران، ۱۴۷) تعریف شده و به معنای ایستادگی در برابر دشمنان و ظلم است [۲]. این الهیات، مقاومت را تکلیفی الهی می‌داند که اهدافی چون استقرار حکومت اسلامی (بقره، ۱۹۳؛ انفال، ۳۹)، دفاع از نظام اسلامی (مائده، ۱۰۵)، بازدارندگی در برابر تجاوز (بقره، ۲۵۱؛ حج، ۴۰)، دفاع از مستضعفان (نساء، ۷۵)، و تأمین امنیت جامعه (نحل، ۱۱۲) را دنبال می‌کند [۵، ۹، ۱۰]. به عنوان مثال، آیه ۱۹۳ سوره بقره («وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ» بر استقرار شریعت و نفی شرک تأکید دارد که مفسران آن را به معنای حاکمیت قانون الهی تفسیر کرده‌اند [۱۱، ۱۲]. الهیات مقاومت، این تکلیف را با کنش اجتماعی پیوند می‌زند و بر اساس قاعده نفی سبیل («وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا»، نساء، ۱۴۱) هرگونه سلطه کافران بر مؤمنان را نفی می‌کند [۱۳]. بنابراین، الهیات مقاومت، چارچوبی نظری و عملی ارائه می‌دهد که مقاومت را به‌عنوان وظیفه‌ای دینی برای تحقق عدالت، نفی ظلم، و گسترش فرهنگ مقاومت در برابر استکبار جهانی مشروعیت می‌بخشد.

ب. گفتمان الهی شهادت

گفتمان الهی شهادت، به‌عنوان یکی از پایه‌های محوری الهیات مقاومت، مفهومی است که از آیات قرآنی و روایات اسلامی نشأت گرفته و شهادت را به‌عنوان گواهی ایمانی و فداکاری در راه خدا تبیین می‌کند. شهادت در لغت به معنای «گواه» و در اصطلاح به کشته شدن آگاهانه در راه خدا («فی سبیل الله») اطلاق می‌شود که به حیات جاودانه و رزق الهی منجر می‌شود [۶]. قرآن کریم در آیاتی مانند آیه ۱۶۹ سوره آل عمران («وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أحيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ») و آیه ۱۵۴ سوره بقره («وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أحيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ») شهدا را زنده و بهره‌مند از نعمات الهی معرفی می‌کند [۱۴]. این گفتمان، شهادت را نه مرگ، بلکه صفتی از «حیات معقول» می‌داند که در آن، فرد برای رسیدن به جاذبه الهی و تحقق حیات طیبیه جان خود را فدا می‌کند [۵]. روایات اسلامی نیز شهادت را شریف‌ترین نوع مرگ معرفی کرده‌اند؛ پیامبر اکرم (ص) فرموده‌اند: «أَشْرَفُ الْمَوْتِ قَتْلُ الشَّهَادَةِ» و امام علی (ع) آن را «أَكْرَمُ الْمَوْتِ الْقَتْلُ» دانسته‌اند [۷]. در فرهنگ شیعی، شهادت با واقعه کربلا و ایستادگی امام حسین (ع) پیوند خورده و به‌عنوان نماد مقاومت در برابر ظلم شناخته می‌شود [۱۵]. گفتمان الهی شهادت، با تأکید بر پاداش‌هایی چون آمرزش گناهان، رستگاری، و شفاعت شهدا (مانند حدیث «شَفَعَ الشَّهِيدُ نَبِيَّ سَبْعِينَ مِنْ أَهْلِهِ»، انگیزه‌ای برای مقاومت در برابر استکبار فراهم می‌کند و شهدا را به‌عنوان گواهان حقانیت دین و پیشگامان تحقق عدالت الهی معرفی می‌کند.

۳. پیشینه پژوهش

تحقیقات متعددی به بررسی مفهوم مقاومت و گفتمان‌های مرتبط با آن در چارچوب الهیات اسلامی پرداخته‌اند که نتایج آن‌ها به درک بهتر الهیات مقاومت و جایگاه شهادت کمک می‌کند. بیگری (۱۴۰۱) در مقاله «مبانی انسان‌شناختی الهیات مقاومت در اندیشه امام موسی صدر» با روش معناشناسانه نشان داد که امام موسی صدر با ارائه تقریری انسان‌گرایانه از الهیات اسلامی، مقاومت را در شبکه‌ای از مفاهیم کرامت، پیشرفت، ایمان، و شهروندی تعریف کرده و آن را هم با اندیشه کلاسیک اسلامی و هم با مفاهیم مدرن مقاومت پیوند داده است [۱۶]. آل نبی و یوسفی مقدم (۱۴۰۰) در مقاله «چالش‌های مقاومت از منظر قرآن کریم» با تمرکز بر آیات قرآنی، چالش‌های ادراکی و رفتاری مقاومت مانند دیربازده بودن، بزرگانگاری دشمن، شبهه‌افکنی، اختلاف، ناتوانی در تصمیم‌گیری، و بدگمانی به وعده‌های الهی را شناسایی کردند و بر ضرورت تعمیق ادبیات مقاومت تأکید نمودند [۱۷]. همچنین، فرمی باف، خواجه‌پور، و عاصی (۱۳۹۹) در مقاله «ادبیات مقاومت از منظر قرآن و روایات» مقاومت را وظیفه‌ای دینی و قرآنی برای مقابله با ظلم و سلطه‌جویی دانستند که با اهدافی چون دفاع از مظلومین، ایجاد تعادل اجتماعی، و تقویت عزت و اقتدار مؤمنان همراه است [۱۸]. این تحقیقات، مقاومت را به‌عنوان مفهومی چندبعدی با ریشه‌های عمیق قرآنی و روایی معرفی کرده‌اند که در برابر بی‌عدالتی و استکبار ایستادگی می‌کند.

این مقاله با عنوان «بررسی گفتمان الهی شهادت در الهیات مقاومت: مبانی قرآنی و روایی» نوآوری خود را در تمرکز ویژه بر گفتمان الهی شهادت به‌عنوان یکی از پایه‌های محوری الهیات مقاومت ارائه می‌دهد. برخلاف تحقیقات پیشین که به‌طور کلی به مفاهیم مقاومت یا چالش‌های آن پرداخته‌اند [۱۷، ۱۸] یا بر مبانی انسان‌شناختی مقاومت متمرکز بوده‌اند [۱۶]، این پژوهش به‌طور خاص شهادت را به‌عنوان گواهی الهی و انگیزه‌ای برای پایداری در برابر ظلم بررسی می‌کند. با تحلیل آیات قرآنی مانند آیه ۱۶۹ سوره آل عمران و آیه ۱۱۱ سوره توبه و روایاتی از پیامبر (ص) و ائمه (ع)، این مقاله چارچوبی منسجم برای تبیین نقش شهادت در تقویت الهیات مقاومت ارائه می‌دهد. همچنین، با پیوند دادن شهادت به فرهنگ عاشورا و تأثیر آن بر انسجام اجتماعی، این پژوهش به شکاف موجود در ادبیات مقاومت پاسخ داده و درک عمیق‌تری از پیوند معنوی و عملی شهادت با مقاومت در برابر استکبار فراهم می‌کند.

۴. ریشه‌های قرآنی و روایی گفتمان الهی شهادت در الهیات مقاومت

۱.۴. ریشه‌های قرآنی گفتمان الهی شهادت در الهیات مقاومت

گفتمان الهی شهادت در الهیات مقاومت، ریشه در آیات قرآنی دارد که شهادت را نه تنها به‌عنوان عملی فداکارانه، بلکه به‌عنوان گواهی بر حقانیت دین و مقاومت در برابر ظلم معرفی می‌کند. قرآن کریم در آیه ۶۹ سوره نساء («وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ») جایگاه شهدا را در کنار انبیا، صدیقین، و صالحین قرار داده و آن‌ها را از بهره‌مندان نعمت‌های الهی می‌داند [۵]. این آیه، شهادت را مسیری میان‌بر برای رسیدن به لقاء الهی معرفی می‌کند که با اطاعت از خدا و رسول پیوند دارد. همچنین، آیه ۱۱۱ سوره توبه («إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ») شهادت را به‌عنوان معامله‌ای الهی با مؤمنان توصیف می‌کند که در آن، جان و مال در برابر بهشت عرضه می‌شود [۶]. این معامله، ارزش بی‌نظیر شهادت را در الهیات مقاومت نشان می‌دهد، زیرا شهدا با فدا کردن جان خود، گواهی بر ایمان و پایداری در برابر استکبار می‌دهند. این آیات، شهادت را به‌عنوان پایه‌ای برای مقاومت معرفی می‌کنند که نه تنها فرد را به مقامات عالی معنوی می‌رساند، بلکه جامعه اسلامی را در برابر دشمنان تقویت می‌کند.

یکی از ویژگی‌های کلیدی گفتمان الهی شهادت در قرآن، تأکید بر حیات جاودانه شهدا و پاداش‌های الهی آن‌هاست. آیه ۱۷۰-۱۶۹ سوره آل عمران («وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ * فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ») به صراحت اعلام می‌کند که شهدا زنده‌اند، نزد پروردگارشان روزی می‌خورند، و از نعمت‌های الهی شادمان‌اند [۱۴]. این حیات حقیقی، که با ارتزاق و شادی همراه است، شهادت را از مرگ عادی متمایز می‌کند و آن را به صفتی از «حیات معقول» تبدیل می‌کند که در راستای تحقق حیات طیبیه است [۵]. همچنین، آیه ۱۵۴ سوره بقره («وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ») بر زنده بودن شهدا تأکید دارد و تصور نابودی آن‌ها را رد می‌کند [۵]. این آیات، شهادت را به‌عنوان انگیزه‌ای برای مقاومت در برابر ظلم برجسته می‌کنند، زیرا شهدا نه تنها از ترس و اندوه آزادند، بلکه با شادی و رزق الهی، الگویی برای پایداری در راه خدا ارائه می‌دهند. در الهیات مقاومت، این پاداش‌های معنوی، جامعه اسلامی را به ایستادگی در برابر نظام سلطه تشویق می‌کند.

قرآن کریم، شهادت را با آرمزش گناهان، رستگاری، و نقش گواهی شهدا در جامعه اسلامی پیوند می‌دهد، که این ویژگی‌ها گفتمان الهی شهادت را در الهیات مقاومت تقویت می‌کند. آیه ۱۹۵ سوره آل عمران («وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ») به صراحت از بخشش گناهان شهدا و ورود آن‌ها به بهشت سخن می‌گوید، که پاداشی بی‌نظیر از سوی خداست [۶]. همچنین، آیه ۵ سوره محمد («سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ») بر هدایت و اصلاح امور شهدا تأکید دارد، که به معنای رسیدن به حیاتی طیبیه و شایسته در نزد پروردگار است [۵]. آیه ۲۳ سوره احزاب («مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ») شهدا را به‌عنوان وفاداران به عهد الهی معرفی می‌کند که با فداکاری در راه خدا، الگویی برای مقاومت ارائه می‌دهند [۶]. این آیات، شهدا را نه تنها به‌عنوان افرادی که به سعادت اخروی می‌رسند، بلکه به‌عنوان گواهانی بر حقانیت مقاومت در برابر ظلم و استکبار نشان می‌دهند. در الهیات مقاومت، این ویژگی‌ها شهادت را به نیرویی معنوی تبدیل می‌کند که جوامع اسلامی را در برابر دشمنان متحد و مقاوم نگه می‌دارد، چنان‌که آیه ۵۸ سوره حج («وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا») بر رزق نیکو و رضوان الهی برای شهدا تأکید دارد.

۲.۴. ریشه‌های روایی گفتمان الهی شهادت در الهیات مقاومت

روایات اسلامی، گفتمان الهی شهادت را به‌عنوان یکی از ارزشمندترین اعمال در الهیات مقاومت تبیین کرده و آن را شریف‌ترین نوع مرگ معرفی می‌کنند. پیامبر اکرم (ص) فرموده‌اند: «أَشْرَفُ الْمَوْتِ قَتْلُ الشَّهَادَةِ» [۱۴]، که نشان‌دهنده برتری شهادت بر مرگ طبیعی است. همچنین، امام علی (ع) در خطبه‌ای اظهار داشتند: «إِنَّ أَكْرَمَ الْمَوْتِ الْقَتْلُ... لَأَلْفَ ضَرْبَةٍ بِالسَّيْفِ أَهْوَنُ عَلَى مَنْ مَيَّتَهُ عَلَى الْفِرَاشِ» [۴]، که این کلام، شهادت را به‌عنوان گرامی‌ترین مرگ و نشانه‌ای از تعهد به طاعت الهی برجسته می‌کند. این روایات، شهادت را به‌عنوان عملی معرفی می‌کنند که در راستای مقاومت در برابر ظلم و استکبار، ارزشی بی‌مانند دارد. در فرهنگ شیعی، واقعه کربلا و شهادت امام حسین (ع) به‌عنوان نماد مقاومت، این گفتمان را تقویت کرده است، چنان‌که روایات متعدد، شهادت را به‌عنوان راهی برای تقرب به خدا و تحقق عدالت الهی توصیف می‌کنند [۱۵]. این فضیلت، شهادت را به انگیزه‌ای برای ایستادگی در برابر نظام سلطه تبدیل کرده و در الهیات مقاومت، نقش محوری در الهام‌بخشی به جوامع اسلامی ایفا می‌کند.

روایات اسلامی، پاداش‌های معنوی و اخروی شهدا را به گونه‌ای تبیین کرده‌اند که گفتمان الهی شهادت را به عنوان نیرویی معنوی در الهیات مقاومت تقویت می‌کند. پیامبر اکرم (ص) فرموده‌اند: «عِنْدَ أَوَّلِ قَطْرَةٍ مِنْ دَمِهِ يَكْفَرُ عَنْهُ كُلُّ خَطِيئَةٍ وَيَبْرِي مَقْعَدَهُ فِي الْجَنَّةِ» [۱۹]، که نشان‌دهنده بخشش گناهان و مشاهده جایگاه بهشتی با اولین قطره خون شهید است. همچنین، امام باقر (ع) اظهار داشتند: «أَوَّلُ قَطْرَةٍ مِنْ دَمِ الشَّهِيدِ كَقَارَةِ كُلِّ ذَنْبٍ» [۲۰]، که بر آمرزش گناهان به جز حقوق الناس تأکید دارد. روایت دیگری از پیامبر (ص) بیان می‌کند که شهدا از عذاب قبر و فزع اکبر در امان‌اند و با حوریان بهشتی همراه می‌شوند [۱۹]. این پاداش‌ها، شهادت را به عنوان عملی با ارزش معنوی بی‌نظیر معرفی می‌کنند که در الهیات مقاومت، انگیزه‌ای برای فداکاری در راه خدا و ایستادگی در برابر دشمنان فراهم می‌سازد. علاوه بر این، روایت «زَمَلُوهُمْ بِدِمَائِهِمْ... تَشَخَّبُ أَوْدَاجُهُمْ دَمًا لَلْوَنُ لَوْنُ الدِّمِّ وَالرَّيْحُ رِيحُ الْمِسْكِ» [۱۴] بر بوی خوش و محشور شدن شهدا با عزت در قیامت تأکید دارد، که این ویژگی، شهادت را به نمادی از پیروزی معنوی در برابر ظلم تبدیل می‌کند.

گفتمان الهی شهادت در روایات، با تأکید بر شفاعت و نقش اجتماعی شهدا، به عنوان عاملی برای انسجام و پایداری جوامع اسلامی در الهیات مقاومت برجسته می‌شود. پیامبر اکرم (ص) فرموده‌اند: «يُشْفَعُ الشَّهِيدُ فِي سَبْعِينَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ» [۱۵]، که نشان‌دهنده مقام شفاعت شهدا برای هفتاد نفر از خویشان‌شان است. همچنین، روایتی از امام صادق (ع) نقل شده که شهدا در کنار انبیا و علما، از شفاعت‌کنندگان در روز قیامت‌اند [۱۴]. این مقام شفاعت، شهادت را به عنوان عملی با تأثیر اجتماعی و معنوی عمیق معرفی می‌کند که نه تنها فرد را به سعادت می‌رساند، بلکه بر جامعه اثر مثبت می‌گذارد. علاوه بر این، روایت پیامبر (ص) درباره زیارت شهدا («إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ يَشْهَدُ أَنَّ هَؤُلَاءِ شُهَدَاءُ عِنْدَ اللَّهِ... لَا يُسَلَّمُ عَلَيْهِمْ أَحَدٌ إِلَّا رَدُّوا عَلَيْهِ») بر ارتباط معنوی میان شهدا و جامعه تأکید دارد و زیارت آن‌ها را به عنوان عملی برای تقویت فرهنگ مقاومت ترویج می‌کند [۱۹]. در الهیات مقاومت، این نقش اجتماعی شهدا، با الهام از فرهنگ عاشورا و شهادت امام حسین (ع)، جوامع اسلامی را به ایستادگی در برابر استکبار و حفظ ارزش‌های دینی تشویق می‌کند، چنان‌که امام خمینی (ره) نیز بر گسترش فرهنگ مقاومت و شهادت در جهان تأکید داشتند.

جدول ۱- طبقه‌بندی یافته‌های گفتمان الهی شهادت در الهیات مقاومت

بخش	موضوع اصلی	نقش در الهیات مقاومت	آیات/روایات کلیدی
مبانی قرآنی	جایگاه والای شهدا در قرآن	مشروعیت‌بخشی به مقاومت از طریق جایگاه معنوی شهدا؛ تشویق به فداکاری در برابر ظلم و استکبار.	نساء، ۶۹: «وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ» توبه، ۱۱۱: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ...»
	حیات جاودانه و پاداش شهدا	ایجاد انگیزه برای مقاومت با تأکید بر حیات جاودانه و پاداش‌های معنوی؛ الگوسازی شهدا برای پایداری.	آل عمران، ۱۶۹-۱۷۰: «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا...» بقره، ۱۵۴: «وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ...»

آل عمران، ۱۹۵: «فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ -... محمد، ۵: «سَيَهْدِيهِمْ وَيُصْلِحُ بَالَهُمْ -... احزاب، ۲۳: «مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا -... حج، ۵۸: «وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ -...»	تقویت فرهنگ مقاومت با تأکید بر آمزش و رستگاری؛ تبدیل شهدا به نمادهای وحدت و پایداری جامعه اسلامی.	آمزش، رستگاری، و نقش شهدا	
- پیامبر (ص): «أَشْرَفُ الْمَوْتِ قَتْلُ الشَّهَادَةِ - امام علی (ع): «إِنَّ أَكْرَمَ الْمَوْتِ الْقَتْلُ»...	الهام‌بخشی به مقاومت در برابر ظلم؛ تقویت فرهنگ شهادت به‌عنوان ارزشی محوری در برابر استکبار.	فضیلت و برتری شهادت	
- پیامبر (ص): «عِنْدَ أَوَّلِ قَطْرَةٍ مِنْ دَمِهِ يَكْفَرُ عَنْهُ كُلُّ خَطِيئَةٍ -... امام باقر (ع): «أَوَّلُ قَطْرَةٍ مِنْ دَمِ الشَّهِيدِ كَفَّارَةٌ كُلِّ ذَنْبٍ -... پیامبر (ص): «زَمَلَوْهُمْ بِدِمَائِهِمْ»...	تشویق به فداکاری در راه خدا با تأکید بر پاداش‌های اخروی؛ تقویت روحیه مقاومت در برابر دشمنان.	پاداش‌های معنوی و اخروی شهدا	مبانی روایی
- پیامبر (ص): «يَشْفَعُ الشَّهِيدُ فِي سَبْعِينَ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ - امام صادق (ع): «ثَلَاثَةٌ يَشْفَعُونَ... الشُّهَدَاءُ -... پیامبر (ص): «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ يَشْهَدُ أَنَّ هَؤُلَاءِ شُهَدَاءُ»...	انسجام اجتماعی و پایداری جوامع اسلامی از طریق شفاعت و نقش نمادین شهدا؛ ترویج فرهنگ مقاومت با الهام از عاشورا.	شفاعت و نقش اجتماعی شهدا	

۵. نتیجه‌گیری

گفتمان الهی شهادت، به‌عنوان یکی از ارکان بنیادین الهیات مقاومت، نقش محوری در تقویت فرهنگ ایستادگی در برابر ظلم و استکبار ایفا می‌کند. تحلیل آیات قرآنی مانند آیه ۱۶۹ سوره آل عمران «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ» و آیه ۱۱۱ سوره توبه «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ» نشان داد که شهادت نه تنها پایان زندگی نیست، بلکه حیاتی جاودانه و گواهی بر حقانیت ایمان و مقاومت است. این آیات، با تأکید بر حیات معنوی، آموزش گناهان، و پاداش‌های اخروی شهدا، انگیزه‌ای معنوی برای پایداری در برابر نظام‌های سلطه فراهم می‌کنند. روایات اسلامی، از جمله سخنان پیامبر اکرم (ص) «أَشْرَفُ الْمَوْتِ قَتْلُ الشَّهَادَةِ» و احادیث امامان (ع) درباره شفاعت شهدا، این گفتمان را تقویت کرده و شهادت را به‌عنوان نیروی اجتماعی و معنوی معرفی می‌کنند که جوامع اسلامی را در برابر چالش‌های استکبار متحد می‌سازد. پیوند شهادت با فرهنگ عاشورا و شهادت امام حسین (ع) نشان‌دهنده تأثیر عمیق این گفتمان در شکل‌دهی به هویت مقاومتی جوامع شیعی است. بنابراین، شهادت در الهیات مقاومت، فراتر از یک عمل فردی، به‌عنوان نمادی از تعهد به عدالت، نفی ظلم، و تحقق اهداف الهی مانند استقرار شریعت و دفاع از مستضعفان عمل می‌کند.

با این حال، این پژوهش نشان داد که گفتمان الهی شهادت، علاوه بر نقش الهام‌بخش خود، با چالش‌هایی مانند تحریف مفهوم شهادت توسط گروه‌های افراطی یا سوءاستفاده از آن در راستای اهداف سیاسی مواجه است. برای حفظ اصالت این گفتمان، لازم است که تبیین‌های قرآنی و روایی شهادت در بستر الهیات مقاومت به‌صورت مستمر بازخوانی و ترویج شوند. نوآوری این مقاله در ارائه چارچوبی منسجم برای تحلیل شهادت به‌عنوان گواهی الهی و پیوند آن با مقاومت، راه را برای تحقیقات آینده هموار می‌کند. پیشنهاد می‌شود که پژوهش‌های بعدی به بررسی تطبیقی گفتمان شهادت در الهیات مقاومت با سایر الهیات‌های رهایی‌بخش، مانند الهیات مسیحی یا مکاتب غیر دینی، بپردازند تا ابعاد جهانی این مفهوم روشن‌تر شود. همچنین، بررسی تأثیر گفتمان شهادت بر جنبش‌های معاصر مقاومت، مانند محور مقاومت در منطقه، می‌تواند به درک کاربردی‌تر این مفهوم در دنیای امروز کمک کند. در نهایت، شهادت به‌عنوان ستونی از الهیات مقاومت، نه تنها ارزشی معنوی، بلکه نیرویی تحول‌آفرین برای تحقق عدالت و عزت اسلامی در برابر سلطه‌جویی جهانی است.

۶. مراجع

قرآن کریم.

ابوکریم، ع. (۲۰۱۶). مقاومت اسلامی: مبانی و مفاهیم. تهران: انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی.
زاهدی تیر، م. و امین ناجی، م. (۱۳۹۸). مفهوم مقاومت در قرآن کریم: تحلیل مبانی و روش‌ها. فصلنامه مطالعات قرآنی، ۱۲(۴)، ۲۳۴-۲۱۵.

همتی، م. (۱۳۹۰). الهیات سیاسی و کنش ایمانی. مجله کلام اسلامی، ۵(۳)، ۴۲-۲۵.

نهج‌البلغه. (۱۳۹۵). گردآوری: الرضی، م. قم: مؤسسه مطبوعات دارالعلم.

طباطبایی، م. ح. (۱۴۱۷). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: مؤسسه النشر الاسلامی.

مکارم شیرازی، ن. (۱۳۶۷). تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه.

محمدی ری شهری، م. (۱۴۱۹). میزان الحکمه. قم: مکتب الاعلام الاسلامی.

الحویزی، ع. (بی‌تا). نور الثقلین. قم: مطبعة العلمیة.

- سید قطب، س. (۱۴۱۲). فی ظلال القرآن. قاهره: دار الشروق.
- طنطاوی، م. (بی‌تا). التفسیر الوسیط للقرآن الکریم. قاهره: دار نهضة مصر.
- ابن کثیر، ع. (۱۴۱۹). تفسیر القرآن العظیم. بیروت: دارالکتب العلمیة.
- امام خمینی، ر. (بی‌تا). تحریر الوسیله. قم: مؤسسه مطبوعات دارالعلم.
- طبرسی، ف. (۱۳۹۷). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- مجلسی، م. ب. (۱۴۰۴). بحارالانوار. بیروت: مؤسسه الوفاء.
- متقی هندی، ع. (۱۳۷۰). کنز العمال من سنن الأقوال والأفعال. حیدرآباد: مطبعة مجلس دایرة المعارف العثمانیة.
- بیگلری، ا. (۱۴۰۱). مبانی انسان‌شناختی الهیات مقاومت در اندیشه امام موسی صدر. فصلنامه علوم سیاسی، ۱۴(۲)، ۲۳-۴۴.
- آل نبی، س. م.، و یوسفی مقدم، م. ص. (۱۴۰۰). چالش‌های مقاومت از منظر قرآن کریم. فصلنامه مطالعات قرآنی، ۱۱(۳)، ۴۵-۶۶.
- فرمی باف، س. ح.، خواجه‌پور، ک.، و عاصی، ا. (۱۳۹۹). ادبیات مقاومت از منظر قرآن و روایات. مجله مطالعات دینی، ۹(۴)، ۸۷-۱۰۸.
- میبدی، ا. (۱۳۶۱). کشف الاسرار و عدة الابرار. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- حر عاملی، م. (۱۳۶۷). وسائل الشیعه. تهران: کتابخانه اسلامیة.